

Smärre meddelanden.

Något om jullekarna »bo nötter».

Från Finnvedshäraderna i Småland upptecknad af *K. A. Hultkvist*.¹

Då nötbuschen väl var före människan i vårt land, få vi antaga, att nöten tillhörde de frukter, invandrarnas barn först började insamla och leka med. Lekarna med nötter förskrifva sig i vårt land i alldeles särskild bemärkelse från den aflägsnaste tid. »Leka med nötter» är dock kanske inte riktigt rätt att säga; folket i dessa trakter säger nämligen aldrig: »leka med nötter» utan »bo nötter»; detta utan att någon kan klargöra, hvarifrån ordet »bo» i denna bemärkelse kommer. Skåningar ha uppgifvit, att det i vissa delar af Skåne heter »gissa nötter».

»Bo nötter» var fordom lekar, som säkerligen mer än nu tillhörde julfirandet. Att, särskildt i nöttrakter, då fira jul utan att vid samkvämen »bo nötter» var nästan otänkbart. Nötter skulle man ha, hvar de än skulle tas, och aldrig köptes de då i handelsbodarna som nu för tiden, utan plocka dem skulle man själf göra, och äfven plockandet var ett mycket värderadt ungdomsnöje. Då för tiden värderades hasselbusken säkerligen mycket mera än nu. I brist på hasselnötter kunde boknötter användas vid jullekarna, ehuru lekar med dem aldrig så orsakade en muntrande feststämmning som lekar med vackra väl mogna hasselnötter.

På julaftonen skulle de under hösten samlade nötterna fram, och så börjades att »bo nötter», lekar i hvilka såväl gamla som unga med lif och lust deltog; detta icke så att förstå, att de gamla lekte med hvarandra, utan så, att en farfar eller farmor lekte med de minsta barnen och invigde dem i sätten för de olika lekarna.

¹ I Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen, b. 6: Smärre meddelanden sid. XXII—XXVI, finnes en redogörelse för liknande, delvis samma lekar.

En julkväll, när man kommit riktigt i farten med att »bo nötter», var all rangskillnad borta: tjänstedrängen kunde lå gärna »bo» med döttrarna i huset och pigorna med husets söner, pojkar med hvarandra eller med flickorna och tvärtom; hufvudsaken var att ron hölls vid makt, så att ingen kände sig tillbakasatt.

Här nedan vilja vi beskrifva några af de lekar som vanligast förekommo och ännu förekomma i Finnvedshäraderna i Småland.

1. »Udda eller jämnt?»

I leken deltogo två personer, af hvilka den ene tog ett obestämdt antal nötter i ena handen, knöt den samt framräckte den mot den person, som han önskade »bo» med, sägande: »Udda eller jämnt eller gäller det så många?»

Sedan den tilltalade gissat sitt »udda» eller »jämnt», öppnades handen och nötterna räknades. Hade det gissats rätt, blefvo alla nötterna gissarens, och hade han gissat fel, måste han genast gifva ut lika många nötter, som framräckaren haft i handen.

Denna lek passade synnerligen väl för en gammal person och ett barn, detta särskildt därför, att här var ett förträffligt tillfälle att lära barnet skillnaden på »udda» och »jämnt».

2. »Antingen vill du dra ris eller frysa?»

En af de lekande tog ett obestämdt antal nötter i handen, slöt den och framräckte den mot den person, han ville »bo» med sägande: »Antingen vill du dra ris eller frysa?» och sedan motspelaren gissat sitt »dra ris» eller sitt »frysa» blef det att genast plocka igenom alla nötterna i handen, börjande med det ord som gissats, såsom: »Dra ris, frysa; dra ris, frysa», ända tills man kommit till sista nöten i högen. Inföll så det gissade ordet på sista nöten, blef hela högen gissarens, men i motsatt fall hade han att genast gifva motspelaren lika många nötter, som det vid genomgåendet fanns i handen, ungefär som vid leken 1, »udda eller jämnt?»

3. »Min so har laskat åt skogen.»

En af de lekande lägger en nöt under en af fingrarna, sluter handen och räcker fram den mot motspelaren sägande:

»Min so har laskat åt skogen», hvartill motspelaren svarar: »Min med.»

Den första personen frågar:

»Hvilket träd sofver hon under?» och får till svar: »Det bästa där är.»

Slutligen frågas: »Hvilket är det?», hvarpå sökandet börjas efter den gömda nöten. Detta tillgår så, att sökaren lyfter på finger efter finger (det behöfver ej gå i viss ordning), tills nöten hittas och blir sökarens. Däremot är han skyldig att lägga en nöt under hvarje finger, som lyftats, utan att det där hittats någon nöt.

4. »Ekorren hoppar.»

Den ene af de lekande tar ett obestämdt antal nötter i handen, sluter den och räcker den åt motspelaren sägande: »Ekorren hoppar», hvilken börjande mening af motspelaren ifylles sålunda: »högt upp i toppar», hvarpå den förste frågar: »Huru många skutt?»

Som svar på frågan gissas ett visst antal, hvarpå nötterna räknas. Har det gissats rätt, bli alla nötterna gissarens; har det gissats mindre än antalet, har han att fylla i med nötter, tills det gissade talet blir fullt.

5. Dubbelleken eller (om man så vill) friareleken.

»Nötter i min stubbe» och »Nötter i min tunna».

Denna lek skulle »bos» af en »pojke» och en flicka, och det kunde för pojken vara rätt vågadt att börja den, ty han kunde riskera att flickan med en afvisande åtbörd nekade att »bo» den, och det var alltid förargligt. Tordes pojken försöka, tog han ett obestämdt antal nötter i handen, slöt den och räckte den mot flickan, sägande: »Nötter i min stubbe», hvartill flickan, om hon ville leka den leken leende svarade: »Du skall bli min lille gubbe», hvarpå pojken frågade: »Efter huru många år?», detta under det handen — om nötterna voro flera än fem — snabbast möjligt öppnades, så att man på ett ungefär kunde se antalet nötter. Hade det gissats för få, blef det för den som gissat att fylla i, tills det gissade antalet var fullt; hade det gissats rätt, blefvo naturligtvis alla nötterna gissarens; hade det gissats för mycket — ja, då förfors olika.

Tyckte flickan om pojken och ville fortsätta leken, tog hon ett obestämdt antal nötter i handen och räckte fram den sägande: »Nötter i min tunna», hvartill pojken leende sade: »Du skall bli min lilla rara gumma», hvarpå hon blygsamt frågade: »Efter huru många år?»

Nu gissade pojken åren, hvarpå nötterna räknades, och det förfors såsom när flickan gissat.

Månet »parti» har börjats med denna dubbellek. Naturligt är, att ovänskap lätt uppstod pojkar emellan, om exempelvis den ene råkade att för förtroligt leka den leken med en annans fästmö.

6. »Nu 'bor' jag med slumpen.»

Denna lek var egentligen en avslutningslek. Den, som ville »bo» den, tog alla sina nötter i handen och räckte fram den mot den person, han önskade »bo» med, sägande: »Nu 'bor' jag med slumpen», hvartill den andre svarade: »Käringen ligger i sumpen», hvarpå den förste frågade: »Huru många år?»

Härefter förfors såsom vid lekarna nr 4 och 5.

7. »Räkna räfven.»

Denna lek är alldeles olik de öfriga. Då i de förut beskrifna nära nog allt berodde på att gissa rätt, gäller i denna allt att se och komma ihåg; här spelar inte lyckan in alls utan däremot uteslutande iakttagelsen och det goda minnet.

Man öfverenskommer om, huru många nötter »räfven» skall ha i hvardera kroppsdel, t. ex. i hufvudet 3, i halsen 4, i hvardera frambenet 4 och i tassens 3, i ryggen 7, i bakbenen och baktassarna lika med i frambenen och slutligen i »rumpan» (svansen) 10, och så upplägges »räfven» med nötter på bordet se fig. 1.

Sedan den (vanligen en liten gosse eller flicka), som skall räkna till sig räfven, noga beskådat den och lagt allt på minnet, d. v. s. huru många nötter, som lagts i hvarje kroppsdel, vänder han sig med ryggen mot bordet, hvarpå en äldre

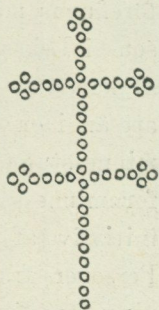

Fig. 1. »Räf.»

person börjar utpekandet från hufvudet samt hela »räfven» igenom ända till sista nöten i svansen. Den, som skall vinna »räfven», måste snabbt uppgge, hvad som utpekats. Har den räknande uppgifvit rätt hela »räfven» igenom, blir »räfven» hans eller hennes; räknar han däremot fel, om blott på en klo eller sista nöten i svansen, har han att stiga undan, och en annan af de små får stiga fram och försöka, äfven denne från hufvudet naturligtvis. Vanligen står hela sällskapet och ser på, och när den räknande lyckats, belönas han med lifliga handklappningar och bravorop. En förträfflig lek vid uppöfvandet af iakttagelseförmågan och minnet hos slöa, trögtänkta barn, detta särskildt om »räfven» för omväxlings skull får någon nöt mer eller mindre i vissa kroppsdelar.

Utom »räfven» uppläggas och räknas äfven andra skogens djur, såsom älgen med de långa benen och den korta svansen, björnen och gräflingen, detta med det antal nötter, som anses behöfligt för karakteriserandet af kroppsdelarna hos de olika djurslagen.

Gagnefs minnesstuga.

Det lifiga intresse, hvarmed nutidens sträfvanden att undan förstörelse rädda hvad som ännu finnes kvar af gamla tiders kultur alltjämt omfattas, har bland annat tagit sig uttryck i en hel del samlingar som hopbragts i s. k. bygdemuseer. Särskildt i Dalarna förefinnas många sådana. Där ha vi exempelvis Jones Matts Perssons i Leksand ganska omfattande samlingar, hvilka nyligen blifvit af kommunen inlösta, och tid efter annan ser man meddelanden om att än i en och än i en annan socken en »fornminnesby» eller »fornminnesstuga» anlagts. En bland de anmärkningsvärdaste bland dessa fornminnessamlingar är minnesstugan i Gagnef, som tillkommit på initiativ af den därstädes bosatta konstnärinnan Ottilia Adelborg. Personer från andra landskap, hvilka, gripna af den säregna tjustring som ligger såväl i naturen som i de alltjämt bibehållna gamla dräkterna och plägsederna, på allvar slå sig ned i Dalarna, känna sig snart som ett med befolkningen. — Varmt intresserad för sin nya hembygd startade fröken Adelborg redan år 1903 Gagnefs knyp-